

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Філософський факультет
Кафедра теоретичної і практичної філософії імені професора Й.Б. Шада

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«Філософія історії та історіософія»

рівень вищої освіти:	другий (магістерський)
галузь знань:	03 гуманітарні науки
спеціальність:	033 – філософія
освітньо-професійна програма:	філософія
спеціалізація:	
від дисципліни:	обов’язкова
факультет:	філософський

2023 / 2024 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою філософського факультету

Протокол № 6 від 16 червня 2023 року.

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Шильман М., кандидат філософських наук, доцент кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й. Б. Шада

Програму схвалено на засіданні кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й.Б. Шада

Протокол № 10 від 01 червня 2023 року

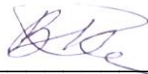
Завідувач кафедри теоретичної і практичної філософії імені професора Й.Б. Шада

Олег ПЕРЕПЕЛИЦЯ

Програму погоджено з гарантом освітньої програми

Гарант освітньої програми

Наталія ЗАГУРСЬКА

Програму погоджено методичною комісією філософського факультету
Протокол № 10 від 14 червня 2023 року

Голова методичної комісії філософського факультету

Сергій ГОЛІКОВ

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни **Філософія історії та історіософія** складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки магістр

спеціальності (напряму) 033 – філософія

спеціалізації філософії

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни є ознайомлення студентів з різноманітним філософським поглядом на сутність історії та специфіку історіографії, аналіз основних всесвітньо-історичних схем та питань історичної епістемології, порівняння модерних та постмодерних підходів до філософського осмислення історії

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни є формування у студентів якомога повніше уявлення про спекулятивну, епістемологічну та наративну філософію історії, навчити оперувати поняттями «історичний процес», «історія як текст», «історична нарація», «історизм» та ін.

1.3. Кількість кредитів – 3

1.4. Загальна кількість годин – 90

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
10-й	9-й
Семестр	
VIII-й	VII\VIII-й
Лекції	
20 год.	10 год.
Практичні, семінарські заняття	
10 год.	4 год.
Лабораторні заняття	
год.	год.
Самостійна робота	
60 год.	76 год.
Індивідуальні завдання	
год.	

1.6. Заплановані результати навчання

Знання місця структуралізму та пост-структуралізму в історії новітньої філософії, розходження між різними структуралістськими напрямками, основних термінів, понять та поглядів,

що існують в межах (пост)структуралістського філософування; вміння структуралістські мислити, оперувати базовими теоріями і концепціями, застосовувати їх в самостійних наукових дослідженнях, орієнтуватися в пост-структуралістському дискурсі та проблематиці.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Спекулятивна філософія історії

Тема 1. Особливості західного історичного мислення

Лінійний погляд на історію. Категорії «розвиток» і прогрес». Робота з історичною перспективою і ретроспективою. Пошук «ідеї історії». Інтерес до індивідуального і колективного в історії. Робота історика як судовий розгляд. Орієнтація на історичне пояснення: каузальне мислення, об'єктивність і неупередженість. Літературні форми історіографії. Геоісторія. Трагічність історичної свідомості. Філософські та теологічні підстави «історичного мислення».

Тема 2. Античне розуміння та християнське сприйняття історії

Античне поняття *physis* і *techne* щодо історії. Що відбувається «за природою» і що відбувається «за випадком». Циклічний характер історичного часу. Історія як адекватне відтворення дійсно колишнього. Історія як не-наука. Історичність космосу і не-історичність буття. Ступінь тимчасовості, або кількісна причетність до вічності. Християнське поняття «особливих часів» щодо лінійної історії. Натуральна історія як простір вторгнення унікальних подій. Священне писання-письмо як демонстрований порядок вторгнень Провидіння. Спрямованість історії від «початку» до «кінця». Тимчасовість історії. Телеологія історії. Історія як божественний план між катастрофами.

Тема 3. Просвітницька «філософія історії» та ідея «історичного прогресу»

Картезіанська епістемологія «наукової історії». Історія як прояв уможливлених універсальних закономірностей, що опановані розумом. Спостереження за речами й нейтральний опис результатів. Введення в обіг терміна «філософія історії» і виключення з історії постаті Провидіння (Вольтер). Поняття «історичного прогресу» в контексті загальної історії і культивуванні природи людини (Гердер). Історична проблематика в термінах «свободи» і «необхідності».

Тема 4. Філософія історії І. Канта

Принцип доцільності того, що відбувається. Історичне знання як зв'язок різноманітного необхідним чином. Необхідні (епохальні) переходи в історії й не-необхідність людської діяльності. Єдність історії на основі апріорної ідеї, яка регулює пізнання. Ідея свободи, що конститує історичне пізнання конкретно. Свобода і моральні вчинки. Ототожнення дослідника зі світовим цілим (мета-позиція). Завдання історика: здійснення зв'язку уявлень (організація та впорядкування історичного матеріалу) за допомогою ідеї історії (об'єктивного правила). Самототожність об'єкта і суб'єкта історичного пізнання і самодостатність пізнавальних процедур.

Тема 5. Філософія історії Г.В.Ф. Гегеля

Історія як поступальний розвиток станів духу. Єдність буття, мислення, історичного процесу. Цілеспрямованість історії. Прихований сенс історії і необхідність філософської історії. Історія як процес самозвільнення духу від усіх форм само-відчуження. Внутрішня логіка історії. Регістри розумності: «світовий дух» і «народний дух». Історія як «хитрість розуму». Поняття і сенс історичної епохи. «Суд історії». Роль держави в історії та преференції політичної історії.

Тема 6. Ф. Ніцше: «переоцінка цінності» історії

Потрібність історії для життя і діяльності. Історичне, історичне, над-історичне. Необхідність забуття \ руйнування минулого. Історичне почуття та історична робота. Монументальний, антикварний і критичний рід історії. Рід історії як спосіб вивчення минулого. Нова інтерпретація

«суду історії» і створення «бажаного минулого». Небезпеки надлишку історії і «нестерпність» історії. Поняття історії в термінах становлення.

Тема 7. Філософсько-історичні схеми-моделі першої половини ХХ ст.

Метафізика історії; «системне» історичне мислення. Дух часу: підвищення «рівня історії» (Х. Ортега-і-Гассет). Різновиди і варіації всесвітньо-історичних схем та моделей. Природничо-наукові та теологічні елементи великих всесвітньо-історичних конструктів. Ставка на «культури» в моделі О. Шпенглера. Релігійний колорит «цивілізацій» в моделі Дж. Тойнбі. Декларація єдності історії в моделі К. Ясперса. Особливість концепту «осьового часу».

Розділ 2. Епістемологічна філософія історії

Тема 8. «Ідея історії» та «закони історії»: герменевтика та позитивізм

Критика спекулятивної філософії історії. Ре-актуалізації питання про можливість історичного знання. Німецька й англосаксонська герменевтика ХХ століття. Переживання історичного минулого. Завдання і проблеми інтерпретування. Філософія історії Дж. Коллінгвуда. Об'єктивна і суб'єктивна сторона історії; метафізика і епістемологія. Специфіка історичного знання і особливість науки історії. Історичний процес як процес думки. Ідея історії. Априорна уява. Несуперечність історії та одиничність історичного світу. К. Гемпель: функції загальних законів в історії. Поняття універсальної умовної форми. Справжні пояснення, закони, фактуальні зв'язки vs. псевдо-пояснення, метафори, аналогії. Історичне знання, що виробляється непрямими методами.

Тема 9. Філософське підґрунтя структуралістської історії

Опозиція спекулятивної філософії історії та позитивістської історіографії. Історична епістемологія П. Вена. Школа «Анналів». Критика «історії події». Ф. Бродель: концепція «глобальної історії», що включає усі науки про людину. Багатошарова («поверхова») структура суспільної реальності. Соціальний час як специфічний аспект соціальної реальності. «Порядок часів»; поліритмія історичного часу. Зміна масштабів історичного часу. Поняття історичної довготривалої та структурної історії як історії «великої тривалості». Історична реальність як стійка, повільно змінюється в часі, довготривала структура.

Тема 10. М. Фуко: неklasична філософія історії як генеалогія

Заперечення мета-історичного сенсу історії та телеології: невіра метафізиці. Заперечення не-випадковості піднесеного «першоджерела» як місця знаходження істини. «Низькі» історичні початки. Мислення історії з допомогою історичного почуття й у термінах становлення. Робота генеалогічного методу: розщеплення, роз-ототожнення, розсіювання. «Виникнення» як раптова поява, викликане певним балансом сил. Історія як знання, що підкоряється законам перспективи. Типи використання vs. модальності історії.

Тема 11. «Дискурс історії» та лінгвістичний поворот в філософії історії

Ефект реальності минулого, що виникає в історичному тексті (Р. Барт). Напруга між історичним текстом в цілому і його елементами; роль «незначних деталей» \ «приміток». Історичний дискурс як уявна конструкція. Мова як творець лінгвістичної реальності; не-індиферентність мови і суто лінгвістичне існування фактів. Непрозорість історичного тексту. Неможливість виявлення «історичної субстанції» і об'єктивного знання «історичного процесу».

Тема 12. Текстуальна філософія історії: метафори історіографії

Минуле як текст. Звільнення від тягаря історії. Конструювання історичних фактів. Складна будова історичного тексту. Денотативна і коннотативна сигніфікації в історичному тексті. Тропология Х. Уайта. Історичний дискурс як вигаданий. Від сукупності подій – до оповідання. Роль «літературності» \ «сюжету» для історіографії. Вимірювання історичного твору. Мовні протоколи, стратегії пояснення \ аргументації та історіографічний «стиль».

Тема 13. Наративна філософія історії

Розрізнення типів історіографії з їх лінгвістичної форми. Теорія наративів А. Данто. Три часу історичного тексту. Наратив як особливий оповідний текст, явище і сутність. Відсилання історичного тексту до самого себе (авто-референція). Традиційне і нетрадиційне поняття наративу: від тексту, що «роз'яснює» – до тексту, який «пропонуємо точку зору». Ф. Анкерсміт: поняття наративної субстанції. Наративи як інтерпретації минулого; сутнісна завдання історика як інтерпретація. Мова наративу, який «показує» минуле. Непрозорість і метафоричність мови наративу. Поле реалізації наративу.

Тема 14. Сучасні питання історичних репрезентацій та інтерпретацій

Історична інтерпретація як взаємодія інтерпретацій. «Межа репрезентацій» і можливість «піднесення історичного досвіду» (Ф. Анкерсміт). Наративи, історіографії, коммеморація (А. Мегілл). Історичні інтерпретації як свідомо «невдалі інтерпретації» (К. Дженкінс).

3. Структура навчальної дисципліни

Назви модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
л		п	лаб	інд	ср	л		п	лаб	інд	ср	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1												
Спекулятивна філософія історії												
Тема 1. Особливості західного історичного мислення	2	2										
Тема 2. Античне розуміння та християнське сприйняття історії	3	3					1	1				
Тема 3. Просвітницька «філософія історії» та ідея «історичного прогресу»	2	2										
Тема 4. Філософія історії І. Канта	2	2					1	1				
Тема 5. Філософія історії Г.В.Ф. Гегеля	5	3	2				1	1				
Тема 6. Ф. Ніцше: «переоцінка цінності» історії	4	2	2									
Тема 7. Філософсько-історичні схеми-моделі першої половини ХХ ст.	5	3	2									
Разом за розділом 1	23	17	6				3	3				
Розділ 2												
Епістемологічна філософія історії												
Тема 8. «Ідея історії» та «закони історії»: герменевтика та позитивізм	5	3	2				4	2	2			
Тема 9. Філософське підґрунтя структуралістської історії	4	2	2									
Тема 10. М. Фуко: неklasична філософія історії як генеалогія	5	2	2									
Тема 11. «Дискурс історії» та	3	2					1	1				

лінгвістичний поворот в філософії історії												
Тема 12. Текстуальна філософія історії: метафори історіографії	6	2	2				4	2	2			
Тема 13. Наративна філософія історії	6	2	2				4	2	2			
Тема 14. Історична епістемологія та історичні інтерпретації	2	2										
Разом за розділом 2	31	15	10				13	7	6			
Усього годин	54	32	16				16	10	6			

4. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Філософсько-політичний та моральний ракурс всесвітньої історії Г.В.Ф. Гегеля	2
2	Ревізія Ф. Ніцше значення і функцій історії: «над-історичне» та «неісторичне»	2
3	Конструкція філософії історії за К. Ясперсом: «осьовий час»	2
4	«Пере-мислення історії» (Дж. Коллінгвуд) vs. «історичне пояснення» (К. Гемпель)	2
5	Структуралістська історія Ф. Броделя	2
6	М. Фуко: історія та генеалогія	2
7	«Метаісторія» Х. Вайта: «історія як текст»	2
8	Філософсько-історична наратологія Ф. Анкерсмита	2

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Форма контролю
1	Фундаментальні історіософські моделі, схеми та проекти	10	опитування
2	Трансформація поняття «минуле» в історії західно-європейської філософії	10	опитування
3	Успіхи, проблеми та кризи професійної історіографії	10	опитування
4	Епістемологія історії vs. Історична епістемологія	10	опитування
5	Історизм та історицизм	12	опитування
6	Проблема «кінця історії»	10	опитування
7	Ідеологічні нюанси сучасної історіографії	10	опитування
	Разом	72	

6. Індивідуальні завдання

1. Філософія історії Аврелія Августина.
2. Теологічне бачення історії.
3. Концепції історії Дж. Віко.
4. Філософія історії І. Гердера.
5. Т. де Шарден і його історія косморозвитку.
6. О. Конт про прогрес і порядок в історії.
7. Г. Спенсер: історія як загальна еволюція.

8. Г. Ріккерт про ціннісний підхід до осягнення історії.
9. Герменевтика В. Дільтея як метод осягнення історії.
10. Філософія історії О. Шпенглера.
11. Розуміння історії А. Тойнбі.
12. Світ-системний підхід І. Валлерстайна.

7. Методи навчання

пояснювально-ілюстративний: викладач організовує сприймання та усвідомлення інформації, а студенти її сприймають, осмислюють і запам'ятовують;

репродуктивний: викладач дає завдання, а студенти вчаться застосовувати знання за зразком;

проблемного виконання: викладач формулює проблему і сам її вирішує, а студенти уважно стежать за ходом його творчого пошуку;

частково-пошуковий (евристичний): викладач формулює проблему, а студенти поетапно вирішують її під його керівництвом (при цьому поєднується репродуктивна й творча діяльність).

8. Методи контролю

В режимі он-лайн контроль здійснюється за допомогою інтерактивного тестування, на відео-конференціях, через виконанням інтерактивних вправ.

Поточний контроль засвоєння попереднього лекційного матеріалу та ступеня спрацьованості текстів семінарських занять – в режимі індивідуального та фронтального усного опитування за окремою темою навчального курсу, а також комбінованого опитування за окремим розділом навчального курсу, що включає як усний, так і письмовий формат.

Семестровий контроль засвоєння усього комплексу матеріалу навчального курсу – в режимі фронтального письмового опитування згідно сформульованих у формі питань (іспит).

Контроль виконання індивідуальних завдань і тем, що віднесені до самостійної роботи студентів, – в режимі перевірки письмових робіт, індивідуального усного опитування, та фронтального письмового опитування.

9. Схема нарахування балів

Поточне тестування та самостійна робота		Разом	Екзамен	Сума
Розділ 1	Розділ 2			
Теми 1–7	Теми 8–14	60	40	100
25	35			
(Тестові завдання, виступи на семінарських заняттях, виконання індивідуальних і творчих завдань)	(Тестові завдання, виступи на семінарських заняттях, виконання індивідуальних і творчих завдань)			

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	відмінно
70 – 89	добре
50 – 69	задовільно
1 – 49	незадовільно

10. Рекомендована література

Основна література

1. Колінгвуд Дж. Ідея історії / пер. з англ. О. Мокровольський. – Київ : Основи, 1996. – 615 с.

2. Ніцше Ф. Невчасні міркування II. Про користь і шкоду Історії для життя / пер. К. Котюк // Повне зібрання творів. – Т. 1. – Львів : Астролябія, 2004. – 769 с. – С. 203–277.
3. Foucault M. Nietzsche, la généalogie, l'histoire // Dits Et Écrits: 1970-1975. – Gallimard, 1994. – texte 84. – pp. 136–156.
4. Hegel G. W. F. Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte // Werke: [in 20 Bänden]. – B. 12. – Suhrkamp, 1989.
5. White H. V. Metahistory : The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe. Johns Hopkins University Press, 1975.
6. Ankersmit F. R. History and Tropology : The Rise and Fall of Metaphor. University of California Press, 1994.

Допоміжна література

1. Топольський Є. Як ми пишемо і розуміємо історію. Таємниці історичної нарації. – Київ : К.І.С., 2012. – 400 с.
2. Доманська Е. Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле / пер. з поль. та англ. В. Склокіна ; наук. ред. В. Склокін, С. Троян. – Київ : Ніка-Центр, 2012. – 264 с.
3. Філософія історії : підручник / О. А. Габріелян, І. І. Кальной, О. П. Цветков. – Київ : Академ-видав, 2010. – 213 с.
4. Бойченко І. Філософія історії : підруч. для виш. шк. – Харків : Прапор, 2006. – 656 с.
5. Hegel G. W. F. Grundlinien der Philosophie des Rechts / hrsg. von Ludwig Siep. – Berlin : Akad. Verl., 1997.

Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. [Франклін Рудольф Анкерсміт \(ji.lviv.ua\)](http://ji.lviv.ua)